

Motion till riksdagen

1989/90:L717

av Charlotte Cederschiöld m.fl. (m)

Konsumentfrågor

Konsumenten styr

Konsumenten har en avsevärt starkare ställning i marknadsekonomi än i planeekonomi. Ett fritt val på en fri marknad med effektiv konkurrens ger konsumenten ett bättre skydd än ett politikerstyrt utbud. Fri efterfrågan och ett varierat utbud är förutsättningar för en fungerande marknadsekonomi. Marknaden av varor och tjänster skapas i samspelet mellan konsumenternas efterfrågan och producenternas utbud. Det egna ansvarstagandet och engagemanget utgör en viktig del av konsumentens möjlighet att i tid undvika en undermålig produkt eller tjänst. I längden tjänar aldrig producenten på dåliga produkter. Förr eller senare försvinner dåliga produkter från marknaden. Problem kan uppstå under den tid en undermålig vara eller tjänst fortfarande finns på marknaden, om än i minskande omfattning. Produktkontroll och produktansvar är viktiga medel att påverka de icke ansvarsställande producenter som trots allt finns. Köplag och konsumentköplag behövs för att tillvarata konsumentintresset. Domstolarnas roll är givetvis viktig.

Problemen uppstår när marknadsekonomi sätts ur spel. Det betyder bland annat att köparna, konsumenterna, inte kan påverka varan eller tjänsten.

Detta har skett på hela vård- och omsorgssektorn. Monopolen begränsar utbudet och det fria valet är borta. I stället tvingas konsumenten att acceptera tjänsten som den utbjuds eller att helt avstå från något man är helt beroende av. Det är mycket allvarligt när det har skett på så viktiga områden som människors hälsa, omsorg och utbildning. Sannolikt hade det varit mindre drabbat produktionen av till exempel bilar. Vi hade då alla kört likadana bilar. Vid reparation av bilen skulle förgasaren höra till Sollentuna och tändningen till Nacka. Men bilmarknaden präglas av konkurrens, vilket leder till olika märken som passar olika människor. Översynen av bilens funktion fungerar ofta på ett mer effektivt sätt än vården av människor, det vill säga det monopolstyrda området. Människor är olika och har olika behov. Det viktigaste konsumentkravet är att man får välja produkter och tjänster från sinsemellan oberoende producenter. I annat fall ökar risken för brister, varvid

köer och därmed orättvisor och nackdelar uppstår för konsumenterna. Exempel kan hämtas såväl från Östeuropa som från Stockholm, där landstinget har Västeuropas längsta operationsköer.

Mot. 1989/90
L717

Konkurrens

Konkurrensens betydelse för konsumenterna framgår bland annat av en utredning av statens pris- och konkurrensverk (SPK) om prisutveckling från januari 1983 till och med december 1988, fördelad på reglerade och icke reglerade områden. Hade de reglerade sektorerna haft samma utveckling som de icke reglerade, skulle konsumenterna ha sparat 25 miljarder kronor.

Fackliga förbud mot företag att ta vissa arbeten liksom kommunala ingrepp i sortimenten stör marknadens funktion. Lika felaktigt är det att hindra etablering av så kallade lågprismarknader med motivering att så kallad centrumhandel hotas när centrumhandelns borttynande beror på politikernas trafikregleringar.

Den fria konkurrensen är ett bättre skydd för konsumenten än aldrig så många regleringar. Detta skydd kräver fri etableringsrätt. Etableringsrättens och konkurrensens betydelse understryks i kommittédirektiven till utredningen "Förstärkt Konkurrensolitik" (Dir. 1989:12). Därutöver behövs en utredning om de konkurrenshinder som stör marknaden samt en åtgärdsplan för att avskaffa de konkurrenshinder som på ett negativt sätt drabbar konsumenten. En helhetsbild krävs över alla konkurrensbegränsningar som stör marknaden samt en beskrivning av de allvarliga effekter som marknadsstöringarna får. Statens pris- och konkurrensverk (SPK) har nyligen konstaterat att svenska konsumenter tvingas betala en miljard för mycket för sina läkemedel. Kostnadsmedvetandet måste öka om vi skall få effektiv service och bra varor. Därför måste konkurrensen öka. Ytterligare regleringar och byråkrati försämrar konsumenternas möjlighet att påverka varuutbudet. Effekten av marknadsingrepp och planstyrning kan tydligt ses i kommunist- och socialistländer i Östeuropa och Afrika. Det har väl beskrivits av den sovjetiska nationalekonomen Vladimir Tischonov, ledamot av Sovjets nya valda parlament:

En förutsättning för att föra den Sovjetiska ekonomin ur dess nuvarande krisläge är att koppla bort parti- och statsorganen från styrningen av näringslivet och resursfördelningen. För i praktiken är staten genom sitt ägande av produktionsmedlen en monopolist utan ansvar för resultaten.

Ingenstans har konsumenten förlorat så mycket som i de planstyrda ekonomierna. Marknadsekonomi och demokrati är varandras förutsättningar såväl där som här.

Prissättning och prisinformation

Priset är ett konkurrensmedel. Extrapriser kommer oftast konsumenten till godo, men ordinarie pris bör samtidigt visas. Kravet skall vara att priset är lätt synligt för kunden. Ingen anledning finns för myndigheterna att föreskriva var och hur prismärkningen skall ske så länge kunden, utan onödigt tidsåtgång, tydligt informeras om priset.

”Sverige kan lära av EG som ofta har en bra prismärkning, även med pris i skyltfönstren”, enligt konsumentombudsmannen.

Den fria informationen, möjligheten att informera kunderna, är ett viktigt konkurrensmedel som måste skyddas. Denna information och även reklam skall få framföras i moderna media. Etern måste därför öppnas för fler kanaler samt för reklam. Anbud för koncession på en tredje och fjärde TV-kanal bör tas in. Dessa kanaler skall ha andra ägare än befintliga kanaler för att öka konkurrensen i etern. Inte minst betydelsefullt är detta inför det 90-tal där man tror att kvaliteten blir ett allt viktigare konkurrensmedel. Då blir informationen om produkternas innehåll och ursprung än nödvändigare.

Frivilliga överenskommelser

Förhållandet konsument – producent är inte helt okomplicerat. Många gånger är det svårt för konsumenterna att välja rätt inom marknadens stora utbud. Det är inte lätt att snabbt ta reda på var man får det bästa och det mesta för pengarna. Konsumentverket kan här fylla en viktig roll.

Statens roll är att ge allmänheten en viss konsumentservice. Allmänheten får information av enskilda producenter, men det kan vara svårt att bedöma informationen. Här bör konsumentverket fylla en viktig uppgift vid sammanvägningen och bedömningen av olika produkters prestanda. Test- och provningsverksamheten och jämförelser av produkter samt offentliggörande i enkla små skrifter har säkert hjälpt många konsumenter att träffa ett bra val. Däremot synes kommunal konsumentvägledning vara överflödig i ett modernt samhälle. (Ytterligare därom längre fram.)

Uppgörelser mellan konsumentverk och näringsliv skall träffas i form av fria överenskommelser. Politisk styrning av marknader leder i allmänhet fel. De fria affärstiderna har stor betydelse för barnfamiljer, men även andra.

Alla konflikter kan trots allt inte lösas genom frivilliga överenskommelser. Då fyller allmänna reklamationsnämnden en viktig roll. Nämnden har även en förebyggande effekt och utgör ett indirekt konsumentskydd genom den allmänna respekt den har vunnit.

De ungas konsumtion – Konsumentkunskap – Varudeklaration

Konsumtion skall grunda sig på individens egna fria val. Unga konsumenter gör lätt felköp på grund av bristande erfarenhet. Information och kunskap kan ersätta erfarenhet. Grundskolans hemkunskapsundervisning fyller därför ett behov. Ungdom kan behöva hjälp med att skaffa sig en överblick över ett hushålls samlade utgifter. Skolan bör förmedla en bättre prismedvetenhet och inte minst lära de unga att själva klara enklare, praktiska uppgifter och därmed undvika onödiga utgifter. Undervisningen skall mer syfta till en viss restriktivitet i konsumtionen än till att stimulera till ökad konsumtion. Kunskapen om varors och livsmedels olika kvalitet behöver öka. Kunskaper om kost och hälsa är viktig konsumentkunskap som skolan skall förmedla.

Varudeklaration är nödvändig för kundens möjlighet att göra ett riktigt val. Mer kvalitetsmedvetna konsumenter tvingar företagen att utveckla informationen om produkterna.

Det finns anledning att upprepa en av slutsatserna i majoritetens skrivning i det slutbetänkande som föregick inrättandet av konsumentverket: "Vid bedömningen av hushållens behov kan man i konsumentverkets arbete inte i någon avgörande grad bygga på konsumenternas anspråk. Det är känt att anspråksnivån på några områden kan vara alltför låg. Behoven måste här som i annat samhällsarbete formuleras med utgångspunkt från samhällets ambitioner om individernas välbefinnande."

Denna storebrorsuppfattning, som här så tydligt demonstreras av socialdemokraterna, leder snarare till ett planhushållningssamhälle än till ett marknadsekonomiskt samhälle. Fackliga konsumentombud inrättades på arbetsplatserna. Konsumenternas fattningsförmåga tillmäts inte nämnvärd betydelse i den socialistiska konsumentpolitiken. Tilltron till den enskilda människans kapacitet, förmåga, vilja, kunnande och behovsbedömning synes låg i socialistisk politik, oavsett om ordet konsument är med eller ej.

Konsumenten ur ett internationellt perspektiv

I andra länder finns starka organiserade konsumentgrupper. De arbetar med konsumentutbildning, information och skydd. EG har särskilt intresserat sig för konsumentskyddet genom lagstiftning om produktsäkerhet och produktansvar. Den svenska produktsäkerhetslagen har tyvärr bristen att den inte skyddar konsumenter inom vård, omsorg och utbildning, det vill säga offentliga sektorns institutioner omfattas inte. Detta är naturligtvis oroande för konsumenter, patienter, elever och andra. Konsumentskyddet skall naturligtvis omfatta hela varu- och tjänstemarknaden. Produktsäkerhetslagen skall även i vårt land avse vårdområdet. Just där konkurrensen saknas är riskerna för fel och bristande kontroll störst. Den otrygghet som drabbar svenska konsumenter av offentligvård genom att monopolsektern undantagits från produktsäkerhet kan inte få bestå.

Tillverkarna skall inte kunna fällas för utvecklingsfel, det vill säga defekter som inte ens den främsta vetenskapliga och tekniska expertis kunnat förutse när produkten kom ut på marknaden. EG-direktiven stipulerar inte ansvar för sådana fel. Den väntade produktansvarslagen är i första hand till för att gynna konsumenterna och skall därför inte utformas så att den får motsatt effekt. Om företagens utredningskostnader drivs in absurdum gör den det: till exempel om man skulle kräva att all dokumentation om varje produkt skall sparas i 25 år. Kostnaderna för detta kommer konsumenterna i så fall att få betala genom avsevärt högre priser.

Hur konsumentklagomål hanteras av svenska företag och myndigheter finns inte belagt. I USA däremot har Office of Consumer Affairs visat att företagen och myndigheterna blir allt bättre på att hantera konsumentklagomål. I USA uppmuntras frivilligt konsumentarbete. NEISS, ett elektroniskt skaderapportssystem, rapporterar om skador som inträffar på sjukhusen. Även EG har liknande system. I USA finns 200 olika konsumentorganisationer med 30 miljoner konsumenter under en paraplyorganisation. Det är en stor och stark konsumentrörelse. Konsumentgrupper som blivit utsatta för vilseledande reklam kan där begära skadestånd. Systemet finns även utveck-

lat i Kanada och borde även finnas här, anser konsumentombudsmannen. Från moderat sida har i annat sammanhang föreslagits att specialdomstolar, bland annat marknadsdomstolen, skall avskaffas. Mot denna bakgrund bör övervägas om det skall öppnas möjlighet för enskild eller grupp, om vederbörande drabbats av vilseledande reklam, att föra talan mot näringsidkare vid allmän domstol.

Mot. 1989/90
L717

Rättsosäkerhet

Produktsäkerhetslagens rättsosäkerhetsbrist gentemot näringsidkare bör snarast avskaffas. Dessa kan bli juridiskt ansvariga för en varas bristande säkerhet, trots att de inte är ansvariga för varans produktion eller import av den. I första hand bör producent eller importör göras ansvarig. Grossist eller detaljist skall kunna dra in den direkt ansvarige i förhandlingen. Endast om detta inte ger avsedd effekt skall till exempel grossist eller detaljist kunna göras ansvarig.

Branschkontroll

Branschkontroll och branschinformation är viktiga inslag i konsumentinformationen. Som gott exempel kan nämnas näringslivets branschetiska råd för prövning av fall av könsdiskriminerande reklam. Det finns anledning för näringslivet att ytterligare öka den konsumentkontrollen och den egna kontrollen av konkurrensen. Leveransvägran på grund av att någon producent anses ha för låga priser kan inte accepteras. Försök att hindra företag att komma in på vissa marknader bör stoppas. Denna kloka synpunkt, som vi delar, har framförts av EG-kommissionens ordförande, Jaques Delors.

Konsumentverket

Hushåll väljer i dag mellan att köpa hus, obligationer, pensionsförsäkring eller spara i allemansfond. Behovet av hjälp med finansiella placeringar kan många gånger vara större än av kastrulltester och tvättråd. I ett alltmer specialiserat samhälle, som ger utrymme för mångfald och variation, skall och måste en alltmer omfattande konsumentrådgivning ske genom dem som behärskar specialkunskapen, det vill säga detta skall ske på den privata marknaden.

Konsumentverket har en dubbelroll – myndighetens och opinionsbildarens. Det kan vara svårt att förena dessa två roller på ett riktigt sätt.

En översyn av verkets instruktion och uppgifter synes nödvändig. Verket skall koncentrera sig på säkerhetsfrågor, produktkontroll, tester och EG-standarder. Viss verksamhet borde öka, så som kontrollen av säkerheten i den offentliga miljön, på sjukhus, offentliga lekplatser och i skolmiljön etc. Samtidigt kan det ifrågasättas om inte instruktionen att i första hand se till svaga konsumenter successivt tappat aktualitet i utvecklingen av verkets arbete. Sannolikt nyttjas verkets tjänster av ett tvärsnitt av befolkningen, kanske mer av kvalitetsmedvetna än ekonomiskt svaga konsumenter.

Verket bör, utan särskilda prioriteringar, ha de svenska konsumenterna som målgrupp.

Konsumentombudsmannen (KO) har en viktig åklagarroll. KO bör ha en fri och självständig ställning i förhållande till verket.

Den lokala konsumentinformationen synes överflödigt i kommunikations-samhället. Konsumentverket bör verka för att test- och provningsresultat samt annan adekvat information finns lätt tillgängliga på kommunalförvaltningen, biblioteket och i butikerna.

Den konsumenttekniska nämndens verksamhet bör snarast utvärderas och dess sammansättning noga omprövas. Om en utvärdering inte skulle kunna belägga några positiva resultat av verksamheten bör en nedläggning komma ifråga.

Statens uppgift

Det är statens uppgift att skydda det fria samspelet mellan konsumenter och producenter. Konkurrensbegränsningar måste förhindras om en fri marknad skall kunna fungera. Staten måste även svara för att normer och normprövning upprätthålls genom olika former av konsumentlagstiftning och genom domstolarna. Information, produktkontroll och tillsynsverksamhet kan i viss övergripande mån åligga staten, men kan även med fördel utövas av frivilliga konsumentorganisationer, av branschförbund och andra.

En av statens viktigaste insatser för konsumenterna är att begränsa inflationen. Det är betydelsefullt på grund av inflationens inverkan på hela samhällsekonomin. Det är mycket allvarligt att Sverige under så lång tid haft en för hög inflationsnivå, som ju drabbar de svenska konsumenternas köpkraft mycket negativt. Reallönen har sjunkit för alla grupper utom industriarbetare.

Produktssäkerhetslagen, den kommande produktansvarslagen, köplagen och annan konsumentlagstiftning bör i möjligaste mån anpassas till EG:s lagstiftning.

Staten skall garantera att konsumenterna har full möjlighet att påverka produktionen genom fritt val på en fri marknad med många valmöjligheter, vilket förutsätter näringsfrihet. En grundlagsfäst näringsfrihet skyddar mångfalden på marknaden. Valfrihet och mångfald skapar en konsumentstyrd marknad.

Mångfald i utbudet är väsentlig för landets hela ekonomiska utveckling. En stor marknad är till fördel för konsumenternas möjlighet att styra varuutbudet. Den uppfattningen delas inom både EG och EFTA. Därför vore det ur konsumentsynpunkt avsevärt bättre om Sverige fick fri tillgång till EG:s marknad på dryga 320 miljoner människor jämfört med EFTA:s cirka 30 miljoner. Ett svenskt medlemskap i EG skulle sänka konsumentpriserna och öka utbudet och valfriheten, förutom den gemensamma förstärkning det skulle innebära för ekonomi, kultur och utbildning. Svenskt medlemskap i EG vore således en viktig konsumentfrämjande åtgärd.

Med hänvisning till det anförda hemställs

{att riksdagen hos regeringen begär förslag om grundlagsskydd för näringsfriheten,¹⁾

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om regeringens inflationsansvar gentemot konsumenterna,²⁾

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om prisinformation,

[att riksdagen hos regeringen begär en kartläggning av och en åtgärdsplan mot marknadsstörande konkurrenshinder,³⁾

2. att riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning för att genomföra en översyn av konsumentverkets instruktion i enlighet med vad som anförts i motionen,

3. att riksdagen hos regeringen begär en utvärdering av konsumenttekniska nämnden samt en översyn av dess sammansättning i enlighet med vad som anförts i motionen,

4. att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring av produktsäkerhetslagen att lagen utvidgas till att omfatta offentliga tjänster och produkter,

5. att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring av produktsäkerhetslagen att den för produkten ansvarige i första hand ställs till svars,

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om produktansvar och oförutsebara utvecklingsfel,

7. att riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning med uppgift att överväga rätt för enskild eller grupp att föra talan vid allmän domstol vid fall av vilseledande reklam,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att konsumentintresset skulle gynnas av ett svenskt medlemskap i EG.⁴⁾

Stockholm den 25 januari 1990

Mot. 1989/90

L717

Charlotte Cederschiöld (m)

Hugo Hegeland (m)

Görel Bohlin (m)

Nic Grönvall (m)

Göran Ericsson (m)

Filip Fridolfsson (m)

Mona Saint Cyr (m)

Elisabeth Fleetwood (m)

Sten Andersson (m)

i Malmö

Sten Svensson (m)

Ewy Möller (m)

Birgit Henriksson (m)

Bertil Persson (m)

Ingrid Hemmingsson (m)

Inger Koch (m)

Eva Björne (m)

Carl G Nilsson (m)

¹ 1989/90:K243

² 1989/90:Fi206

³ 1989/90:N299

⁴ 1989/90:U529